

Argo V/2, 29 ss — Müllner Alfonz (v/3–1897), Die Ausgrabungen in der Spitalgasse in Leibach 1896 und 1897, II, Argo V/3, 52 ss in T.I — Müllner Alfonz (V/4–1897), Die Ausgrabungen in der Spitalgasse in Leibach 1896 und 1897, III, Argo V/4, 63 ss — Müllner Alfonz (V/5–1898), Die Ausgrabungen in der Spitalgasse in Leibach 1896 und 1897, IV, Argo V/5, 98 ss in T.II — Müllner Alfonz (VI/5–1898), Die Ausgrabungen in der Spitalgasse in Leibach 1896 und 1897, V, Argo VI/5, 104 ss — v. Premierstein Anton (1902), J.G. Thalnitschers Antiquitates Labacensis, Jahreshefte des oesterreichischen Archeologischen Institutes in Wien, Bd.v, Erstes Heft, Beiblatt 7, 32 — P.v. Radisc (1862), Herbard VIII zu Auersperg (1528–1575) ein kreinischer Held und staatsmann, poglavje VIII, Das Jahr 1575, 316 ss. — Rutar Simon (1895), Meščanska bolnišnica v Ljubljani. Izvestja muzejskega društva za Kranjsko, letnik V, 261 — Spindler Chr. (1575), Ch. Spindler, superintendent über die evangelischen Prediger in Krain (objavljeno 13.10.1575) — Steklasa Ivan (1898), Herbert Turjaški (1528.1575), Letopis Matice slovenske za leta 1889, 79–121 — Steklasa Ivan (1898), Ivan Turjaški, krajiški zapovednik, Letopis slovenske Matice za leto 1898, 130–150 — Steska Johan (1854), Die Bürgerspitalstiftung in Leibach, Mitteilungen des historischen Vereins für Krain, 25 — Steska Viktor (1901), Dolničarjeva ljubljanska kronika od 1660, do 1718, Izvestja muzejskega društva za Kranjsko, letnik XI, sešitek 1 in 1, 18–32, sešitek 3 in 4, 69, 98, sešitek 5 in 6, 141–186 — Steska Viktor (1902), J.Z. Thalnitschers Antiquitates Labacenses, Anton v. Premierstein, Izvestja muz. društva za Kranjsko, letnik XII, sešitek 3 in 4, 92–94 — Šribar Vinko, vodnik Blejski otok (brez letnice) — Thalnitscher G. (Dolničar) 1655–1719 (1882), Historia cathedralis Ecclesiae Labacensis, S. Nicolò v. Laib. Diocesisnesblatt MDCCCLXXXII — Thalnitscher G. (Dolničar) 1693, Antiquitates urbis Labacensis MDCXCIII — Thalnitscher G. (Dolničar) 1688, Cypressus seu Epithapia Labacensis — Tomaschek Ignaz (1863), Urkunden-Regesten zur Geschichte Krains, Mitteilungen des historischen Vereins für

Krain, 88 — Valenčič Vladimir (1980), Ljubljanske ulice, Špitalska ulica — J.V. Valvazor, Slava vojvodine kranjske (1789), knjiga 11 — Vrhovec Ivan (1900), Dve predavanji o ljubljanskih pokopališčih, Zbornik slovenske Matice III. zv. 176–197 (o sv. Elizabeti na str. 181)

OPOMBE

1. Gričevnati svet vzhodno od vasi Zgornji in Spodnji Otok, okoli Peračice, sestavlja zelen kamen-peračički tuf. To je strjen vulkanski pepel oligocenske starosti (Müllner ga imenuje Ottokerstein). Za podatke o kamnu se zahvaljujem dr. E. Faningerju iz Prirodoslovnega muzeja Slovenije. — 2. Predmeti so bili verjetno shranjeni na Magistratu, ki si je lastil do njih pravico, ker je bil meščanski špital in s tem tudi zemljišče, v njegovi upravi. Zlata prstana nista bila nikoli predana Deželnemu muzeju v Ljubljani, ker ju ni na seznamu pridobitev (Erwerbungen) za leto 1897 (26.3.) Navedeni pa so vsi drugi s prostora meščanskega špitala, ki so večinoma še danes v zbirkah Narodnega muzeja. — 3. Pokopavanje v cerkvi pod tlak v 15. in 16. stol. poznamo npr. iz cerkve na blejskem otoku, kjer so pri izkopavanju v letih 1960–1964 ugotovili grobove pod tlakom gotske faze (V. Šribar, Blejski otok, oris zgodovine, vodič, založil Zavod za pospeševanje turizma na Bledu, 24), dalje iz cerkve sv. Lovrenca v Buji pri Vidmu (Udine), kjer so bili takšni grobovi tisti iz prve plasti gotskih grobov znotraj romanskega presbiterija (J.C. Menis, Aquileia nostra 1982, 17 ss.) ali zgodnesrednjeveški grobovi pod tlakom v cerkvi sv. Kvirina v Kölnu. — 4. Tako je novce prečital Müllner ali nek drugi strokovnjak v letu izkopavanja 1897 in na podlagi tega je potem opredelil starejši del grobišča. Pri ponovni reviziji teksta na novcu pa so v Numizmatičnem kabinetu Narodnega muzeja (Andrej Šemrov) ugotovili, da je bila prejšnja opredelitev napačna, ker so bili nekateri deli teksta nepravilno prečitani. Zato v tem sestavku uporabljam novo opredelitev novca, ki je bolj verjetna, glede na ustrezne zgodovinske podatke o dogajanju na tem prostoru.

ČAROVNIŠKI PROCES PROTI JAKOBU KRAŠOVCU

MATEVŽ KOŠIR

V Arhivu Slovenije¹ se nahaja zapisnik o kriminalnem procesu proti Jakobu Krašovcu, obtoženemu čarovništva pred deželskim sodiščem Bizeljsko leta 1689. Ta čarovniški proces je bil do sedaj neznan – dela o čarovništvu na Štajerskem ga ne omenjajo.

Jakob Krašovec je bil obtožen magije s pomočjo voščene figure. Procesu s tako obtožbo so na Slovenskem redki. Znana sta le še dva; takšna je bila obtožba v prvem znanem čarovniškem procesu na Kranjskem leta 1513, kjer

je ljubljanski meščan na mukah priznal, da je čaral z voščeno lutko, da bi ohromil sovražno osebo.² V procesu v Šentjurju pri Celju leta 1677 pa je bila neka Urša obtožena, da je naredila lutko iz ilovice, ki jo je prebodla in s tem povzročila smrt.³

V procesu proti Jakobu Krašovcu teološki vidik obtožb ni prišel do izraza. Hudič se v procesu sicer omenja, vendar bolj kot obrobna »oseba«. Proces kaže na veliko praznoverje in prisotnost ljudske magije, ki se je uporabljala

v najrazličnejše namene. Poleg čaranja s pomočjo lutke se v procesu srečamo tudi s čaranjem s pomočjo tkanin in čarovniških sveženjkov. Proces proti Jakobu Krašovcu lahko uvrstimo med procese proti ljudski magiji in tako odstopa od klasičnih čarovniških procesov, čeprav se je vršil prav v času največjega razmaha le – teh na Štajerskem.

Jakob Krašovec, star 60 let in poročen, je bil 18. marca 1689 pripeljan pred kriminalno sodišče gospostva Bizeljsko. Že pred leti je bil priprt zaradi suma čarovništva, vendar pa je takrat iz zapora pobegnil. Pri prvem zaslišanju zaradi čarovništva mu je bilo postavljeno devet vprašanj oziroma obtožb.

Mihael Valantin⁴ in Neža Smodila, žrtvi sodnega procesa, ki se je odvijal meseca oktobra 1688, verjetno pred istim deželskim sodiščem, sta obtožila Jakoba Krašovca, da je sve-toval Mihaelu Valantinu, kako storiti čarovniško dejanje. Jakob naj bi dostavil Neži Smodila voščeno figuro, v katero naj bi bil zapičen zelen trn in jo naučil določenih besed. Zaradi te čarovnije naj bi kasneje Matija Smodila v groznih mukah umrl.

Mihael Novak, upravitelj gospostva Bizeljsko, sporoča, da je takoj potem, ko sta bila zgoraj navedena Neža in Miha zaprta, Jakob zapustil svoje stanovanje in pobegnil v golobnjak, kjer se je dolgo časa skrival in se klatil sem in tja ter tako postal sumljiv. Poleg tega naj bi bil Jakob na splošno znan kot čarovnik. Osumljenec naj bi, ko so ga privedli, grozil gospodu Martinu Lichteneggerju, upravitelju gospostva Hertenstein.

Jakob je bil nadalje obtožen, da je dal Tomažu Gubenšku čarovniški mošnjček, da ga je ta nosil v svojem pasu ali »cunjah«. Poleg tega naj bi pred letom dni dal Plevnikovi niti z mnogimi gumbi, ki naj bi jih nosila v svojem desnem škornju. Tedaj naj bi svojega moža sovražila in imela rada Purlerja, kadar pa bi niti vzela iz škornja, bi se ji prejšnja ljubezen do njenega moža vrnila in bi na Purlerja pozabila.

Jakob se je omenjenih obtožb branil. Priznal je, da je Mihael Valantin prišel k njemu in ga prepričeval, naj gre z njim k Neži Smodila, ki da bi mu rada nekaj povedala. On se je tega branil, češ da nima pri njej nič opraviti in da je prisegel gospodu upravitelju, da ne bo šel k nikomur. Jakob je prav tako ugovarjal, da bi ponovno delal voščene lutke. Sicer je dejal, da ga lahko imajo za čarovnika, da pa on, Bogu hvala, to ni. Glede obtožbe, da naj bi bežal, je dejal, da je šel le prosjačit. Priznal je, da je dal Tomažu Gubenšku sveženjček. Prav tako je priznal, da je dal Plevnikovi niti z navodilom, naj jih nosi v levem škornju. Priznal je tudi, da je z nekim neznanim dečkom šel k čarovnici. Ko so ga vprašali, kje in katera ženska je to, ni hotel nič povedati. Iz njegovega zagovora se da razbrati, da se je že pred časom

ukvarjal z magijo in da to okolici ni bilo neznano.

Krvni sodnik mu je pokazal vlakno, prišito na njegovem suknjiču. Jakob je odvrnil, da je to le bombaž (garn), ki ga uporablja ob pomankanju sukanca. Upravitelj mu je dejal, da mu je Mihael Valantin prinesel tri petice, ki jih je on nesel »oni ženski«, ki naj bi pripravila čaranja. Od tega naj bi ona obdržala 14 grošev, enega pa pustila njemu. Obtoženec je to najprej priznal, kasneje pa zanikal. S tem je bilo prvega zaslišanja konec. Obtožencu se je dalo časa za premislek do prihodnjic. »da prizna resnico«. Tortura se pri tem zaslišanju v zapisniku ne omenja.

Naslednji dan, 19. marca ob pol petih popoldne, je bil Jakob poklican pred krvnega sodnika. Ker so mu prejšnji dan dali čas, da razmisli, je bil spodbujen, da pove resnico. Ponovno so mu predočili obtožbe. Zdaj je soglašal, da je šel k tisti ženski, ki jo je prejšnji dan omenil in mu je dala dolg vosek, debel kot palec. Ko so ga vprašali, s kakšnim namenom, se je najprej obotavljal, potem pa je dejal, da ga je Valantin prosil, naj gre k tej ženski zato, da se spravi Matijo Smodila s poti. Čarovnica mu je dejala, naj da Valantinu navedeno voskovno maso, ki naj jo ta dvakrat prebode. Jakob čarovnice ni hotel imenovati, ampak je dejal, da je to stara vdova, ki stanuje v Lemberšiču. Na splošno pa ni hotel povedati nič takega, kar ne bi izjavil že prejšnji dan.

Istega dne je bila s storilcem soočena Margareta Plevnik, ki je pred sodiščem izjavila, da se je spečala s kalcem Nikolajem Hladnom, ko je ta tkal pri njej v hiši platno. Zato je bila zaskrbljena in se je potožila pri Jakobovi ženi, ki ji je dejala, da ji lahko pomaga, da iz tega ne bo nič. Jakob ji je dal poleti 1687. vlakna, ki jih ji je njegova žena ovila okoli golega telesa. Ta vlakna je nosila približno en mesec na telesu, nato pa v levem škornju. Takrat, ko se je razvedelo o teh vlaknih, to je bilo ob postu leta 1688, je bila njena ljubezen do moža že obnovljena. Obtoženec je na to izjavo pripomnil, da je ona slabo »gospodarila« s svojim možem, vendar pa je najprej zanikal, da bi ji dal vlakna, kasneje pa priznal, a poudaril, da je on ni klical ka sebi. Krvni sodnik je hotel izvedeti, kako je ta vlakna pripravil in če je pri tem uporabljal kakšne čarovniške besede in druga sredstva. Obtoženec je priznal le, da je vlakna sam spletel. S tem je bilo zaslihanje končano.

Naslednjega dne, 20. marca, so bile »pod prisego in po redu« izprašane tri priče.

Simon Podevšek, star 55 let, obtoženčev sed, je izjavil, da obtoženca že dolgo pozna. O njem je povedal, da je prišel v te kraje kot samec iz Sevnice in se je v začetku pridno preživljal z mlatenjem in drugim delom. Nato se je prvič poročil in se v tem zakonu »dobro držal«. Ko pa se je drugič poročil, je opustil delo

in se začel družiti z različnimi sumljivimi čarovniškimi ženskami, dokler se ni končno prepustil čarovništvu in je po mnenju mnogih številne s pomočjo čarovnije tudi usmrtil. Izjavil je tudi, da imajo obtoženca na splošno za čarovnika.

Druga priča je bil Andrej Kozjek, star 35 let. Izjavil je, da je slišal obtoženca govoriti, kako dobro ve, da gre za njegovo glavo. Obtoženec naj bi dejal, potem ko je odšel upravitelj iz njegove temnice, kjer mu je prigovarjal, naj pove resnico, da hočejo, da bi govoril proti sebi, da pa on rajši da svoje stare kosti, kot da bi sebi in drugim lagal, češ da mu gori vsaj ne bo treba prosjačiti. Druga priča je tudi izjavila, da ima soseska obtoženega na splošno za čarovnika in se ga ljudje bojijo. Obtoženi ni več živel od svojega dela, ampak je prosjačil. Z magijo se je ukvarjal morda zato, da bi s tem kaj zaslužil.

Tretja priča, Jernej Stener, star 40 let, je izjavil, da ko je bil obtoženec priveden na gospostvo in zaprt v temnico, ga je kot tedanji stražnik slišal govoriti: »Dajte mi jesti in piti, jaz vem, da tu sedim za mojo glavo in je moje življenje kot rosa na vejici, jaz hočem svoje kosti dati, ker ne morem več delati.« Poleg tega je izjavil, da ne bo več kot tri dni v gradu Kunšperk, zato je bil zaskrbljen, da bi mu obtoženec ušel. Nadalje pa je Jernej, enako kot prejšnje priče, izjavil, da ima mnogo ljudi obtoženca za čarovnika.

Istega dne ob dveh popoldne je bil Jakob priveden, da bi povedal svoje mnenje o izjavah prič. Obtoženec je vse zanikal in dejal, da ni čarovnik. Krvni sodnik ga je vprašal, zakaj ga je pred nekaj časa oskrbnik pridržal in ali zna prinesiti ljubezen oziroma vzeti moškost. Obtoženec je vse zanikal.

Nato je prišel kot priča oskrbnik Hartensteina, Martin Lichtenegger in dejal osumljencu v obraz, da mu je on v prisotnosti drugih grozil, da bo z njim konec. Oskrbnik je prinesel pred sodišče sveženjček, v katerem je bilo za »pol prsta« voska, prevezanega z nitmi, prebodenega z žebljem. V vosku je bil razviden par oči. Poleg tega je prinesel tudi skupaj zložen bombaž. Te stvari naj bi dal obtoženec Tomažu Gubenšku v času, ko je bil upravitelj na Hartensteinu Ivan Jakob Mille.

Obtoženec je na to odgovoril, da je možno, da je oskrbniku kaj rekel. Glede prinešenih stvari pa je dejal, da jih je sam naredil doma. Kmalu nato pa si je premislil in dejal, da voska ni naredil sam, ampak le bombaževinaste niti in sicer, da ne bi več pil vina.

21. marca je bil obtoženec ponovno pripeljan na kraj torture, kjer so bili predstavljeni proti njemu dobljeni dokazi: da je šel k čaravnici iz Lemberšiča in pri njej dobil voščeno figuro, ki jo je dal Mihaelu Valantinu, da jo je ta dvakrat prebodel, da je dostavil Plevnikovi in Gubenšku bombaževinaste niti. Dalje, da je

svoje izjave pred sodiščem večkrat spreminjal, da ga po izjavah prič imajo vsi za čarovnika, da je zbežal, ko je bil zaprt zaradi čarovništva v gospostvu Kunšperk. Nato je bilo obtožencu postavljeno vprašanje, kako se imenuje čaravnica iz Lemberšiča in, ali je sam naredil to figuro, ter v kakšni podobi.

Obtoženec je priznal, da je čarovnijo, ki jo je dal Mihaelu Valantinu, sam pripravil, ni pa hotel povedati, kako. Zato so ga zvezali, »mu dali trak«, nakar je priznal, da ga je naučil čarati hudič z imenom Janez. Janez je bil rdeče napravljen. Nato je preklical, da bi ga hudič naučil, strinjal pa se je s priznanjem, da je vse sam naredil.

Obtoženec je visel tričetrt ure in ko je krvni sodnik opazil, da je pomodrel, je bil zaskrbljen, da bi se zaradi svoje visoke starosti ne zadušil, zato je ukazal, da se ga odveže. Obtoženec je potem rekel, da mu je čaravnica Lucija Pregl, ki je že bila sežgana, dala voščeno figuro in ga podučila, naj vanjo v sredino zabode trn, češ da se s tem zabode skozi srce osebe, ki jo predstavlja figura. On je to dal Mihaelu Valantinu. Krvni sodnik mu je predočil, da je bila Lucija sežgana že pred štirimi leti, on pa je dal to voščeno figuro Mihaelu preteklo leto. Nato je ponovno priznal, da je figuro sam naredil. Ko pa je bil vprašan, kako, ni hotel povedati. Čez čas pa je izjavil, da ga je navedena Lucija naučila, da kadar hoče ljudem kaj slabega ali škodljivega storiti, mora zatajiti Boga, česar pa on ni storil.

Ker je obtoženec stalno spreminjal svoj zgovor in ni hotel povedati, kaj in kako je ravnal z voščeno figuro, je krvni sodnik ukazal krvniku, naj mu obrije vse lase in dlake in ga posadi na stol.⁵ To so storili ob devetih popoldne. Po štirih urah sedenja na stolu je poslal po krvnega sodnika ter priznal, da je naredil voščeno figuro po telesu Matije Smodila in podučil Valantina, naj se odreče Bogu ter dvakrat ne preveč globoko prebode figuro, zaradi česar bo moral Matija Smodila umreti. Nato je bil vprašan, če je tudi on zavrgel Boga. Jakob je odvrnil, da je zatajil Boga, hudič po imenu Hanzel v zelenem suknjiču in rdeči čepici pa mu je pomagal opravljati čarovnije. Hudiču je storilec obljubil svojo dušo pri križpotju zvečer pred binkošti pred petimi leti za dve leti. Hudič pa mu je tedaj nekaj prinesel, česar pa on ni hotel sprejeti. Poleg tega je priznal, da ga je Tomaž Gubenšek nagovarjal, naj naredi čarovnijo, da žusemski mesar iz Jevševca oslepi na eno oko. Zato mu je dal obtoženec malo voščeno figuro, ki je bila že prej v postopku pokazana. Vendar pa čarovnija ni izzvala nobenih posledic in mesar je bil še vedno povsem zdrav na obe očesi. Potem so ga vzeli s stola.

Tako je Jakob priznal tri magična dejanja: da je dal voščeno figuro Mihaelu Valantinu in Neži Smodila, da je dal sveženjček ter voščeno

figuro Tomažu Gubenšku ter da je dal niti Margereti Plevnik.

Nato je Jakob obtožil štiri ženske, češ da so sodelovale pri čarovnijah.

Najprej Heleno Španziko, podložnico gospostva Olimlje, da zna delati mrzlico ali vročino. Mrzlico je povzročila Filipu Mrešu, ki je zaradi tega umrl. Čarovnije je naučila tudi Šauer Marino. Nadalje naj bi navedena Španzika pred dnevi pripeljala vrabce, ki so ljudem pobirali žito in povzročili veliko škodo. Poleg tega naj bi jo obtoženec pred tremi leti videl, ko je šel ponoči iz goric, s hudičem na travniku, da sta »hudo delala«

Nato Piruševko, mater Filipa Piruša, podložnika gospostva Olimlje, da je ponoči, ko je šla molst krave, jemala mleko kravam drugih ljudi.

Nadalje je obtožil Marijano Blagovko, podložnico gospostva Olimlje, da vedežuje in povzroča vročino, kar uči tudi druge ljudi in jih napeljuje k takšnemu početju. Pred tremi leti, ko je obtoženec ponoči šel iz vinograda, naj bi jo prav tako kot Španziko videl s hudičem na travniku.

Kot zadnjo je obtožil še neko podložnico iz Malizdorfa, da je večkrat za kakšen teden pobegnila od moža in se vračala na skrivaj, da ne bi drugi ljudje vedeli. Ta obtožba nima očitne zveze s čarovništvom.

Ko so ga vprašali, od kod vse to ve, je dejal, da je šel pred dvema letoma v času sv. Mihaela poleg naznanjene in drugih iz cerkve pri Pišecah nad Olimljem. Takrat je Španzika neki pastirici grozila, da jo bo začarala tako, da bo zmrzovala. Poleg tega naj bi jo poslušal poleg okna njene hiše, kako jo je prikazen učila čarovniške stvari.

Blagovka naj bi znala vedeževati za ukradenim blagom, poleg tega pa naj bi grozila Juriju Bolhi, podložniku gospostva Pilštajn z mrzlico. S čarovniško družbo naj bi jo videl na sv. Felicijana in Primoža ob zori pri golobjaku, kjer je bil skrivit, kako je plesala z drugimi in so duhu govorili. Tu naj bi bila prisotna tudi žena Pirušerja.

Istega dne je bil obtoženi soočen s Tomažem Gubenškom. Rekel je, da ga je Gubenšek zaprosil, naj začara Benedikta N., trgovca z volmi iz Jevševca pod Žusmom, da bo ta oslepel, ali da mu naredi kakšno drugo nesrečo. Nato mu je dal storilec prej navedeno voščeno figuro. Dal mu je tudi sveženjček, da bi ga všil v svoj pas.

24. marca je bila z obtoženim soočena Helena Španzika. Vse njegove obtožbe je zanikala. Priznala je le, da je proti ognjišču zagovarjala naslednje: »V imenu Boga očeta in sina in svetega duha, ti hudobno jabolko ukaži Bogu in naši ljubi gospej, da ti iz tega krščanskega telesa izgineš in izletiš, da bo svež in zdrav. In s tem se naredi križ čez bolezen.«

Istega dne je bila z obtoženim soočena Neža

Piruš, ki jo je Jakob obtožil, da je čarovnica, kar da se po njegovem mnenju najbolje vidi pri njenih dveh kravah, pri katerih namolze več kot cela soseska. Istega dne je obtoženi na stolu potrdil vse svoje izjave.

25. marca mu je bil dodeljen duhovnik. 26. marca je bil obtoženi postavljen pred krvno sodišče za končno obsodbo. Prisedniki so bili: Hans Georg Fabijan, Luka Lončarič, Jurij Zupan, Mihael Robušer, Matija Robnik, Matija Ledinšek, Danijel Oparnik, Štefan Lončarič, Urban Domita, Jurij Antomanič, Kristof Vurm in Marko Drugarič. Na tajnem zasедanju je Jakob še enkrat potrdil obtožbe glede treh žena, Helene Španzike, Neže Piruš in Marine Blagovke. V eni točki pa je obtožbo pridržal, ker ni bil povsem prepričan, da so te ženske res bile v čarovniški družbi, ki jo je opazoval iz golobjaka, saj je bilo takrat temno.

Sodba se je glasila: »Na tožbo, odgovore in na nekatera dokazila, kakor tudi izjave po vsebini glede na deželno sodni red za Štajersko, so prisedniki in udeleženci tega sodišča spoznali, da je pred sodnikom stoječi Jakob Krašovec delal hudo, da je s tem storil nečisto dejanje. Danes se ga preda v roke cesarskemu krvniku, on ga bo peljal na običajno morišče, ter ga zadavil z vrvo, potem pa njegovo truplo sežgal in pepel zakopal v zemljo. Bog bodi milosten in milostljiv ubogi duši. Bizeljsko, 26. marca 1689. Dr. P.L. pl. Apostelen l.r., cesarski krvni sodnik v okrožju Celje.«⁶

O dr. Petru Lukreciju pl. Apostelenu (Apostelan, de Apostolis) piše Travner, da je predsedoval čarovniškim procesom v Borlu in pri sv. Trojici v Halozah v letih od 1695 do 1701.⁷ Byloff ga tudi omenja kot sodnika v tem procesu.⁸ Obširneje o procesu v Halozah pa piše Alfred Seebacher Mesaritsch.⁹ Travner meni, da je bil dr. Apostelen najbrž Italijan. O njem piše kot o sodniku, ki se je odlikoval po svoji krvoločnosti, čeprav naj bi v splošnem zaostajal za svojimi stanovskimi tovariši. O njegovi krutosti nam priča proces, ki ga je vodil na Borlu leta 1701 proti Arnu Drevenšek, Katarini Čednek in Heleni Klainčnik.¹⁰ Prva dva obtožena naj bi videli, kako sta pri hudem neurju padla iz oblakov. Poleg tega ju je leta 1699 na Borlu obsojena čarovnica naznanila, da sta bila na sabatu. Toda vsi ti indici se komisiji niso zdeli zadostni. Krvni sodnik je ukazal ponoviti postopek z iglo. Katarino so obrili in odkrili hudičev znak na njenem spolovilu, kar je dr. Apostelenu zadostovalo za smrtno obsodbo, čeprav na mučilnih napravah ni ničesar priznala. Tudi ostala dva sta bila obsojena na smrt. Graška vlada je označila ta postopek za škandalozen. V dopisu dr. Apostelenu marca 1702 je pooblaščen organ deželnega kneza kritiziral ne le postopek ampak tudi pretirano torturo.¹¹ V njem je dr. Apostelenu prepovedal voditi čarovniške

procesu.

Zapisnik procesa proti Jokobu Krašovcu nam kaže na celo serijo čarovniških procesov, ki so se verjetno odvijali pred deželjskim sodiščem Bizeljsko. Tako iz zapisnika izvemo za tri žrtve predhodnih procesov in za tri nove obtožene, ki so že bile privedene pred sodišče, vendar nam je njihova usoda neznana.

OPOMBE

1. Arhiv Republike Slovenije, Coll. I, fasc. 15. — 2. Fritz Byloff, Hexenglaube und Hexenverfolgung in österreichischen Alpenländer, Quellen zur deutschen Volkskunde, Berlin 1929, str. 116. — 3.

Byloff, Hexenglaube, str. 122; Alfred Seebacher Mesaritsch, Hexen – Report Bericht über eine Mäsenträgödie in der Steiermark 1425 – 1746, str. 243, Graz 1972; Dr. Vl. Trauner, Čarovniški procesi na Slovenskem, Življenje in svet 3/1929 str. 497. — 4. Tudi Falantin, Valant. — 5. Čarovniški stol je služil kot mučilna naprava, s priostrenimi konicami na sedalu in opremljen s kurjavo. — 6. Arhiv Republike Slovenije, Coll. I, fasc. 15. — 7. Trauner, Čarovniški procesi, str. 248. — 8. Byloff, Report, str. 197. — 9. Seebacher Mesaritsch, Hexen – Report, str. 197. — 10. Byloff, Hexenglaube, str. 145; Seebacher – Mesaritsch, Hexen – Report, str. 246; Arhiv Republike Slovenije, Gr. A. Dol, fasc. 178. — 11. Arhiv Republike Slovenije, Gr. A. Dol, Fasc. 178.

MESTO MARIBOR V LUČI MATIČNIH KNJIG 17. STOLETJA

SAŠO RADOVANVIČ

Matične knjige na Slovenskem so vsekakor kljub svoji imenitnosti doslej zapostavljen vir za preučevanje zgodovine od konca 16. stoletja dalje. Nudijo nam veliko število podatkov o imenih, priimkih, poklicih, krajih, ledinskih imenih, o številu prebivalstva ter o raznih nezgodah, ki so doletele posamezne kraje. V njih se verjetno prvič polnopravno pojavljajo tudi ženske. Na podlagi matičnih knjig lahko ugotavljamo povprečno življenjsko dobo prebivalstva, stopnjo rodnosti in smrtnosti in paleto poklicev, ki se pojavljajo v posameznih krajih in so danes že izumrli.

Matične knjige so javne listine, ki pravno-veljavno dokazujejo rojstvo, poroko in smrt. Matične knjige so nastale s krščanstvom. Imena krščenih in njihovih botrov so vnašali v cerkvene tabele.

Tudi v srednjem veku najdemo primere cerkvenih matic. O njih mnogokrat govore škofijske sinode v 15. stoletju. Vodenje matičnih knjig je bilo običajno v primorskih mestih. Tako so v Piranu vodili rojstne matične knjige že od leta 1458, v Izoli pa najkasneje od 1506. Reformacijsko gibanje je pomen matic poudarilo, ker so nadzorovali prejem zakramentov.

Tridentinski cerkveni zbor (1545–1563) je uvedel obvezno vodenje krstnih in poročnih knjig. Ni pa predpisal podrobnosti o vodenju matic, temveč je to prepustil posameznim pokrajinskim in škofijskim sinodam. Obvezno vodenje mrliških knjig je predpisal šele rimski obrednik iz leta 1614.

Pač pa so posamezne župnije že prej vodile matične knjige, tako na primer župnija v Pira-

nu od 1505. Rimski obrednik je določal tudi natančen obrazec, po katerem naj se pišejo vse tri vrste matičnih knjig. Kljub temu je bilo vodenje matičnih knjig v posameznih škofijah različno.

Pri vojaških enotah so jih začeli voditi v 16. stoletju. Ob koncu tridesetletne vojne je začela delovati samostojna duhovniška služba za vojake, ne samo v času vojne, temveč tudi v miru.

Matične knjige so vodili tudi na univerzah. Za področje Slovenske Štajerske so še posebej zanimive matične knjige graške (od leta 1586 dalje) in dunajske univerze.¹

Za mesto Maribor oziroma za mestno župnijo sv. Janeza Krstnika obstajajo vse tri vrste matičnih knjig, krstna, poročna in mrliška. Krstne knjige so ohranjene za obdobje 1650 – 1700, poročne od 1646 – 1700 in mrliške od 1664 – 1700. Ohranjene knjige obsegajo drugo polovico 17. stoletja, kar pa ne pomeni, da jih pred tem niso pisali. Po vizitacijah sekovskih škofov in njihovih vizitatorjev v letih 1608 (Martin Brenner) in 1617 (Jakob Eberlein) lahko sklepamo, da je mariborski župnik (v tem času Pileator) imel vsaj krstno in poročno knjigo, kajti nihče od vizitatorjev nikjer ne omenja, da župnik ne bi imel matic (pri nekaterih župnijah na Dravskem polju pa vizitatorji omenjajo, da posamezna župnija nima katere izmed knjig, ali pa, da so malomarno vodene).

Krstni (rojstni) knjigi sta dve. Prva obsega obdobje 1650 – 1673 in ima 717 strani, navadne platnice, velikosti 31,5 x 21 cm, debeline 0,5 cm, debelina knjige je 7,5 cm. Druga